

<https://doi.org/10.18778/0208-6034.12.07>

Andrzej Kokowski

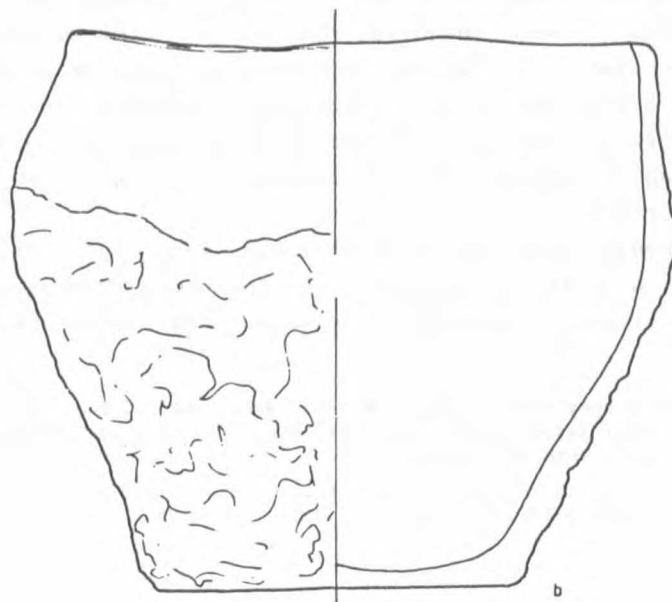
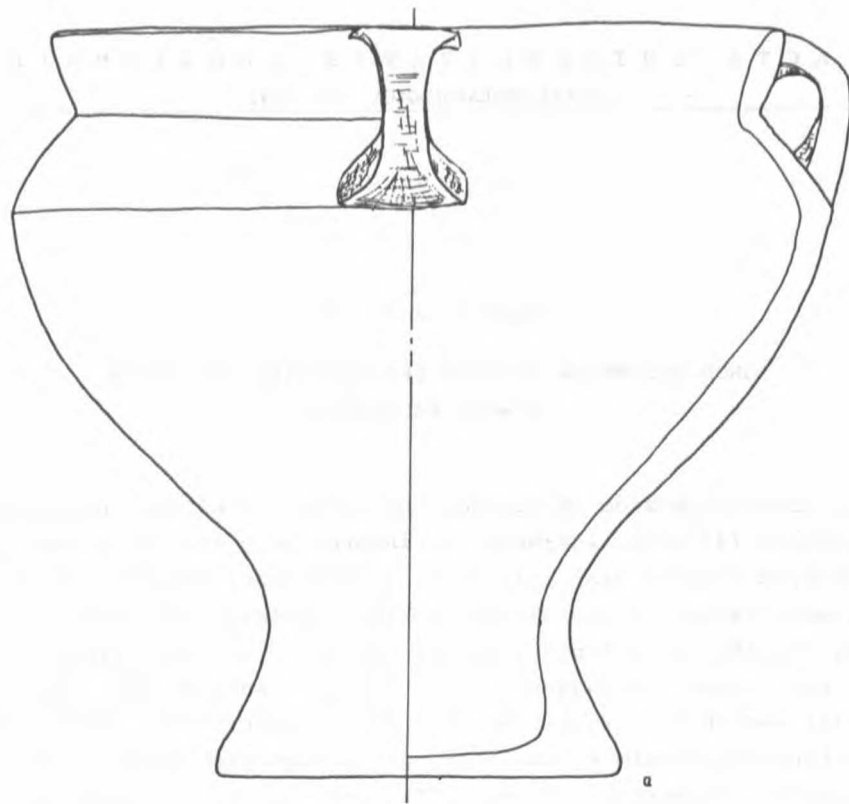
GRÓB WOJOWNIKA KULTURY PRZEWORSKIEJ Z OROŃSKA
W WOJ. RADOMSKIM

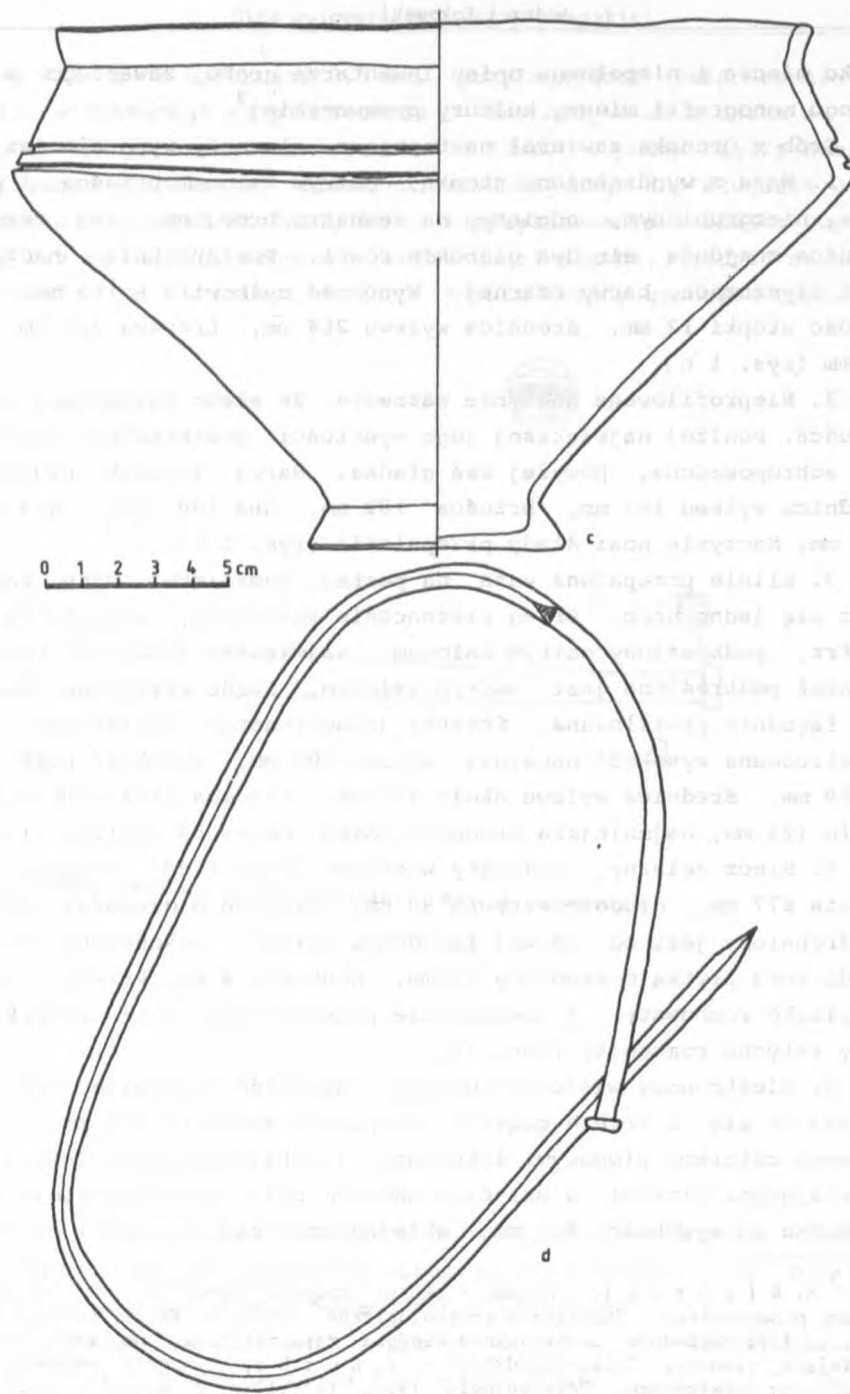
W zbiorach Muzeum Okręgowego na Zamku w Lublinie pod numerem inwentarza 737/A/ML znajduje się interesujący zespół przedmiotów wydobytych z grobu ciałopalnego w miejscowości Orońsko, gm. Orońsko, woj. Radom. Przypadkowego odkrycia obiektu dokonali mieszkańcy Orońska przy kopaniu piasku (do celów gospodarczych) z powierzchni wydmy znajdującej się w dolinie rzeki Oronki. Odkrywczy rozbili naczynia i wyjęli miecz. Po zgłoszeniu znaleziska w Urzędzie Konserwatorskim w Lublinie, prace zabezpieczające wykonali Jan Gurba i Zygmunt Ślusarski. Stwierdzili oni nieomal zupełne wybranie jamy grobowej, stąd niemożliwe było określenie charakteru wypełniska. *In situ* znajdował się jedynie grot oszczepu wbity pionowo w dno jamy (?) lub tuż obok niej - w czystym piasku, tak samo jak i elektronowy wisiorok kulisty. Istnieje więc prawdopodobieństwo, że w grobie nie złożono resztek stosu ciałopalnego. W trakcie badań sondażowych na stanowisku odkryto grób podkloszowy kultury pomorskiej¹.

Zespół będący przedmiotem opracowania znany był dotąd z publikacji nt. wisiorok z elektronu w informatorze o stałej wystawie archeologicznej w Muzeum w Lublinie² oraz schematycznego ry-

¹ Informacje powyższe zawdzięczam uprzejmości pana doc. Jana Gurby, któremu chciałbym niniejszym serdecznie podziękować za ogromną życzliwość i pomoc przy realizacji tego opracowania.

² A. K l o s s, W. M i ś k i e w i c z, Z. Ś l u s a r s k i, *Lubelskie w pradziejach*, Lublin 1983, s. 32, ryc. 58.

Rys. 1. Orońsko, gm. *Łoo*, woj. Radom; inwentarz ceramiczny i miecz z grobu wojownika. Rys. E. Kokowska

sunku miecza i niepełnego opisu inwentarza grobu, zawartego w katalogu monografii mieczy kultury przeworskiej³.

Grób z Orońska zawierał następujące elementy wyposażenia:

1. Waza z wyodrębnioną stopką, ostrym załomem brzuśca i prostym, niezgrubionym, odgiętym na zewnątrz brzegiem. Nad załomem brzuśca znajdują się dwa głębokie rowki. Powierzchnia naczynia jest błyszcząca, barwy czarnej. Wysokość całkowita - 145 mm, wysokość stopki 12 mm, średnica wylewu 204 mm, brzuśca 228 mm, dna 70 mm (rys. 1 c).

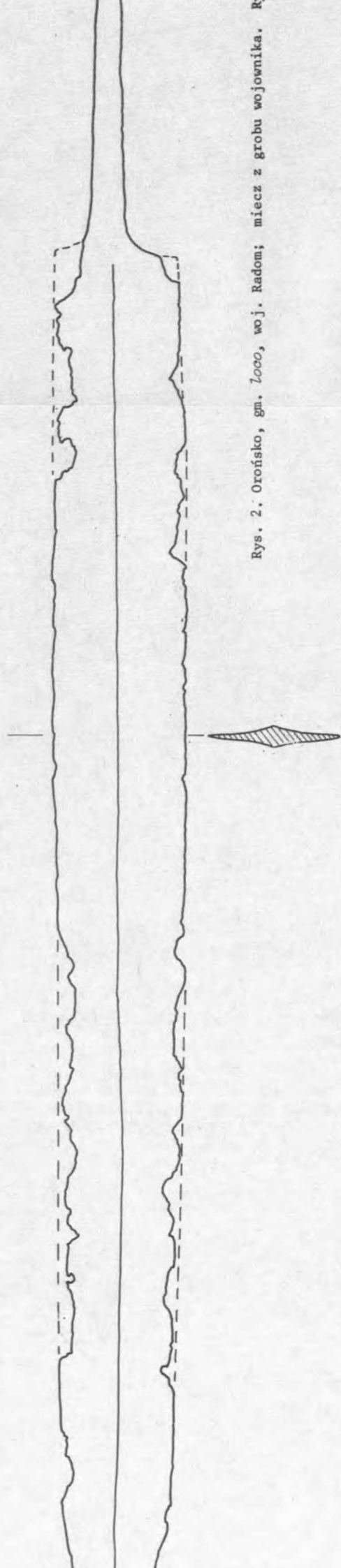
2. Nieprofilowane naczynie wazowate ze słabo zaznaczoną linią brzuśca. Poniżej największej jego wydętości powierzchnia jest silnie schropowana, powyżej zaś gładka. Barwa ścianek brunatna. Średnica wylewu 163 mm, brzuśca 182 mm, dna 100 mm. Wysokość 148 mm. Naczynie nosi ślady przepalenia (rys. 1 b).

3. Silnie przepalona waza na pustej, zamkniętej nóżce. Zachowało się jedno ucho. Brzeg nieznacznie zgrubiony, odgięty na zewnątrz, podkreślony ostrym załomem. Największa wydętość brzuśca również podkreślona jest ostrym załomem. Część przydenna naczynia łagodnie profilowana. Ścianki jasnobrunatne, błyszczące. Zrekonstruowana wysokość naczynia wynosi 205 mm, wysokość nóżki około 50 mm, średnica wylewu około 200 mm, brzuśca około 230 mm, dna około 120 mm, najmniejsza średnica nóżki około 88 mm (rys. 1 a).

4. Miecz żelazny, zwinięty w obręcz (rys. 1 d). Długość całkowita 677 mm, długość sztychu 90 mm. Trzpień o długości 150 mm wyodrębniony jest od głowni łagodnymi łukami, zakończony zbliżoną do koła płytką o średnicy 11 mm, grubości 4 mm. Przekrój głowni płasko rombowski, z nieznacznie podkreślonym *quasi* żeberkiem; przy sztychu rombowski (rys. 2).

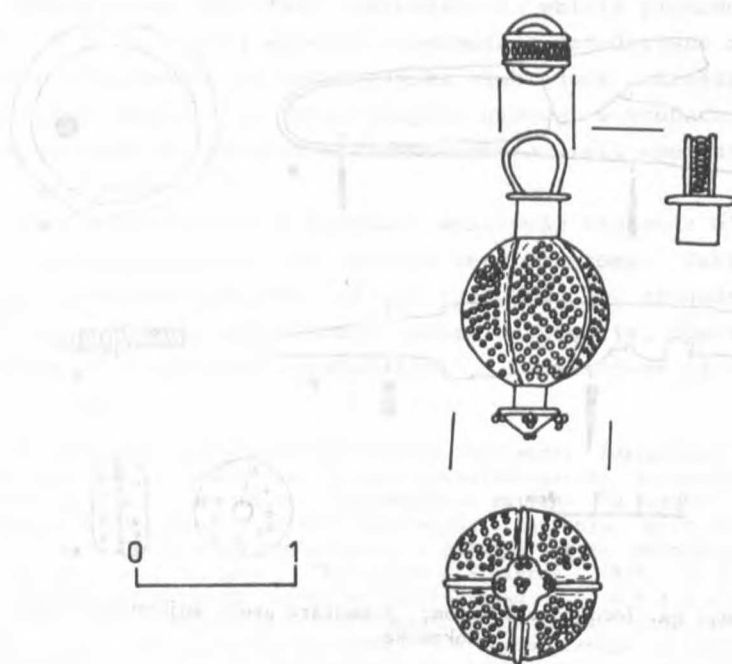
5. Elektronowy wisior kulisty. Wysokość całkowita 20 mm. Składa on się z trzech części: korpusu o średnicy 9,5 mm, zdobionego czterema pionowymi żeberkami i wybijanymi punkcikami, wypełniającymi liniami w układzie skośnym pola pomiędzy nimi; wiszadełka o wysokości 6,5 mm, składającego się z szyjki o śred-

³ M. B i b o r s k i, *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, "Materiały Archeologiczne" 1978, t. XVIII, s. 65, ryc. 11 a, s. 156; wcześniej znalezisko z Orońska zasygnalizowano na mapie przedstawiającej elementy "goto-gepidzkie" - J. G u r b a, *Importy rzymskie z województwa lubelskiego*, "Archeologia" 1955, t. VII, z. 2, s. 1-54, ryc. 3, s. 164.

Rys. 2. Orońsko, gm. Łoco, woj. Radom; miecz z grobu wojownika.

nicy 2,5 mm i wysokości 2,5 mm, przylegającej bezpośrednio do kuli, wieńczącego ją pierścienia o średnicy 4 mm i uszka z taśmy z pogrubionym brzegiem, szerokości 2 mm, z polem między nimi wypełnionym granulacją; elementu zwieńczającego dół długości 3,5 mm w postaci tulejki średnicy 2 mm z przylutowanym stożkiem wysokości 1,5 mm umieszczonym na profilowanej płytce, której narożniki z kolei, jak i szczyt stożka, zdobią triady granulek (rys. 3).

Rys. 3. Orońsko, gm. *Łoco*, woj. Radom; wisiołek elektronowy typu Ia z grobu wojownika. Rys. E. Kokowska

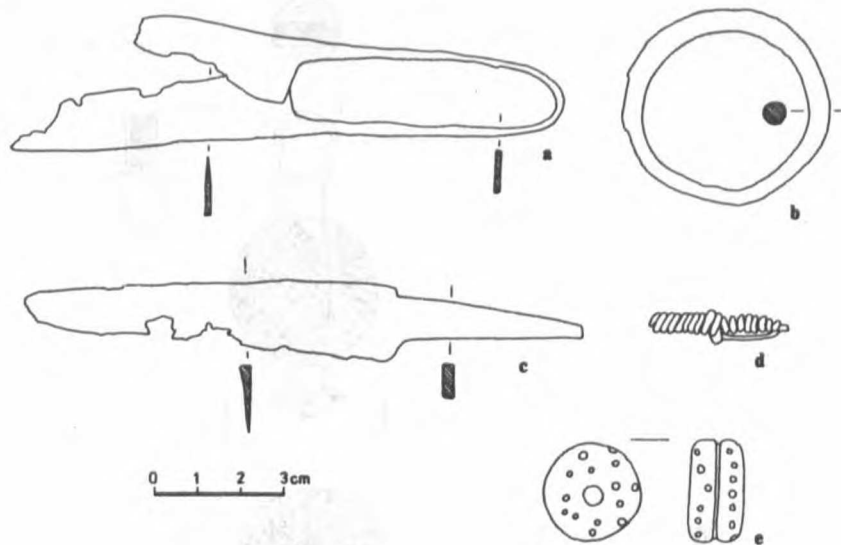
W skład wyposażenia omawianego grobu wchodziło nadto sześć innych zabytków, z których pięć jest aktualnie niedostępnych dla analizy. Jeden zabytek, jak i jego karta katalogowa, zaginął. Rysunki przedmiotów objętych opracowaniem wykonano na podstawie kart katalogowych Muzeum Okręgowego w Lublinie:

1. Sprężynka od fibuli wykonana z brązu, z żelazną osią. Długość 32 mm, średnica zwoju 5 mm (rys. 4 d).

7. Żelazne kółko o średnicy 46 mm, wykonane z pręta nierównej grubości od 3 do 5,5 mm, o okrągłym przekroju (rys. 4 b).

8. Żelazne nożyce. Zachowana długość całkowita 128 mm, długość uchwytu 63 mm, szerokość uchwytu 10 mm (rys. 4 a).

9. Nóż żelazny z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem do rękojeści. Długość 130 mm, długość ostrza 86 mm. Grzbiet brzeszczotu jest nieznacznie łukowaty (rys. 4 c).

Rys. 4. Orońsko, gm. Łoco, woj. Radom; inwentarz grobu wojownika. Rys. E. Kokowska

10. Gliniany prześlik (?) krążkowy o średnicy 22 mm i wysokości 13 mm. Powierzchnie płaskie pokryte są nieregularnie rozmieszczonymi dołkami. Ścianki boczne rozdzielone są żłobkami, a obie jej części zdobione szeregiem dołków. Barwa szara (rys. 4 e).

11. Pod numerem inwentarza 737 figuruje jeszcze grot oszczepu. Zabytek i karta zaginęły.

Sądząc po obserwacjach terenowych bardzo zniszczonego grobu oraz stopniu przepalenia naczyń i fakcie zgięcia miecza, możemy domniemywać, iż był to typowy dla kultury przeworskiej grób, ciepłopalny. Brak śladów przepalenia na wazie nr 1 pozwala przypu-

ścić, że mogła ona spełniać funkcję popielnicy. Pozostałe, przepalone naczynia sugerowałyby obsypanie popielnicy resztkami stosu ciałopalnego, czego jednak nie udało się stwierdzić. Należy więc raczej sądzić, iż był to grób popielnicowy w "czystym wykopie", do którego złożono przepalone w stosie naczynia i elementy wyposażenia. Wydaje się, że ciałopaleniu towarzyszyły jedynie dwa naczynia. Pozostałe przedmioty nie noszą śladów ognia, a miecz mógł być zgięty "niezależnie", zgodnie z wymogami rytuału⁴.

Godny uwagi jest fakt stwierdzenia wbicia pionowo w grób lub jego okolice grotni włóczni. Pierwotnie jej drzewce mogło znaczyć miejsce pochówku na cmentarzysku lub nawet określać kategorię społeczną zmarłego. Takie pozycje grotów w grobach nie są częstym zjawiskiem, chociaż obserwowanym na wielu cmentarzyskach kultury przeworskiej⁵.

Zastanawiająca jest również możliwość złożenia elementów grobu w czystym wkopie, bez udziału resztek stosu. Taki wariant obrządku pogrzebowego jest rzadko spotykany w zachodniej części obszaru kultury przeworskiej, gdzie najczęściej obserwuje się jamy grobowe z ciemnymi wypełniskami⁶. Liczniejsze są one natomiast

⁴ Wszystkie znane mi dotąd miecze obosieczne znalezione w grobach ciałopalnych kultury przeworskiej były rytualnie gięte. Większość z nich była jednak zginana "w harmonijkę". Egzemplarze zwijane "w obręcz" są znacznie rzadsze. Należy tutaj wymienić znaleziska z Korzenia, grób 16 - A. K e m p i s t y, *Ciałopalne cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w miejscowości Korzeń, pow. Gostynin*, "Materiały Starożytne" 1968, t. XI, tabl. X - 5; Krajanka, znalezisko luźne na cmentarzysku - B. A b r a m e k, Z. K a s z e w s k i, *Materiały z cmentarzyska w Krajance, pow. Wieruszów*, "Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi" 1973, Ser. archeologiczna, nr 20, tabl. VIII - 9; Lachmirowice, grób 30 - B. Z i e l o n k a, *Cmentarzysko z okresu cesarstwa rzymskiego w Lachmirowicach w powiecie inowrocławskim*, "Przegląd Archeologiczny" 1952, t. IX, s. 376, ryc. 27 - 9.

⁵ A. K o k o w s k i, A. K u t y ł o w s k i, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Woli Skromowskiej, pow. lubelskie*, "Wiadomości Archeologiczne" 1983 (1987), t. XLVIII, z. 1, s. 58, ryc. 5, s. 69; E. S z a r e k - W a s z k o w s k a, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w miejscowości Opoka, pow. Puławy*, "Studia i Materiały Lubelskie", 1971, t. V, s. 81, 92; B. Z i e l o n k a, *Cmentarzysko w Bodzanowie w pow. aleksandrowskim*, "Przegląd Archeologiczny" 1954-1956, t. X, s. 356, ryc. 46, s. 368, ryc. 71. Por. też: T. L i a n a, *Niektóre zwyczaje pogrzebowe ludności kultury przeworskiej*, 1968, t. XXXIII, s. 381-385.

⁶ S z y d ł o w s k i, *Obrządek pogrzebowy na Górnym Śląsku w okresie wpływów rzymskich*, "Rocznik Muzeum Górnośląskiego" 1964, t. II, s. 32, 33.

na wschodnim obszarze tej kultury⁷, gdzie można je kojarzyć z wpływami idącymi z terytorium kultury wielbarskiej⁸.

Bez mała cały zespół można uznać za typowy dla kultury przeworskiej starszego okresu rzymskiego. Naczynia reprezentują powszechne w niej formy. Waza z wyodrębnioną stopką (rys. 1 c) odpowiada typowi II 2 według T. Liany⁹. Do wyodrębnionej przez nią grupy V można zaklasyfikować wazę z chropowaconym brzuścem (rys. 1 b), uznaną za formę charakterystyczną dla fazy B2¹⁰. Trzecie z naczyń (rys. 1 a) nie znajduje ścisłego odpowiednika w klasyfikacji T. Liany. Najbliższą analogią jest tutaj naczynie z grobu 171 w Piaskach, datowanego na fazę B2/C1 na podstawie współwystępowania z umbem typu 7a według Jahna, imaczem typu 9 według Jahna i mieczem typu VIII 5 według Biborskiego¹¹. Najpewniej podobne jest również naczynie z grobu 81 w Zadowicach¹² i z grobu 17 z Gościeradowa¹³, które różni się jednak bardzo ostro zaznaczonym załomem brzuśca. Niestety, dwa ostatnie zespoły nie zawierały elementów pozwalających na dokładne ich datowanie. W sumie można stwierdzić, że analizowana forma reprezentuje całą grupę naczyń na nóżkach, wzbudzających od lat zainteresowanie badaczy okresu rzymskiego¹⁴. Wazy tego typu można podzielić na dwie odmiany - z łagodnie wyodrębnioną nóżką, jak w naczyniu z Orońska, oraz z

⁷ Kokowski, Kutylowski, *Cmentarzysko...*, s. 68; Szarek-Waszkowska, *Cmentarzysko...*, s. 128; A. Niewęglowski, *Cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Gościeradowie, gm. Loco, woj. Tarnobrzeg*, "Sprawozdania Archeologiczne" 1981, t. XXXIII, s. 93, 94; R. Jamka, *Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego w Małopolsce zachodniej*, "Przegląd Archeologiczny" 1935, t. V, z. 1, s. 35-36.

⁸ Kokowski, Kutylowski, *Cmentarzysko...*, s. 68.

⁹ T. Liana, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, "Wiadomości Archeologiczne" 1970, t. XXXV, s. 439.

¹⁰ Tamże, s. 439.

¹¹ J. Horbacz, M. Oledzki, *Cimetière de la période romaine à Piaski (Pologne centrale)*, "Inventaria Archaeologica" 1983, Fasc. LI, Pl. 309 - 6.

¹² A. Abramowicz, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach pow. Kalisz*, "Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi" 1956, Ser. archeologiczna, nr 1, tabl. XLIV - 2.

¹³ Niewęglowski, *Cmentarzysko...*, s. 81, ryc. 13 n.

¹⁴ Jamka, *Cmentarzysko...*, s. 31-32; Niewęglowski, *Cmentarzysko...*, s. 90-92.

ostro wyodrębnioną nóżką (w nomenklaturze R. Jamki - "kopytko"), reprezentowane na przykład przez naczynia z Kopek¹⁵. Trudno jednak ocenić, czy wyróżnione odmiany określają również różnice w chronologii użytkowania analizowanych form, o czym decyduje w sumie niezbyt liczna seria znanych naczyń w dobrze datowanych zespołach.

Najstarsze wazy na nóżkach pojawiają się bowiem w młodszej części fazy B1 i na pewno są obecne w fazie B2a, o czym przekonują zespoły z zapinkami A. 77 z Zadowic¹⁶ (grób 16) i zapinką trąbkowatą odmiany 1 (?) z Młodzikowa¹⁷ (grób 188), według T. Liany. Więcej omawianych naczyń odnotowano w zespołach z wyznacznikami rozwiniętej fazy B2. Znalezione je w Młodzikowie w grobach 78 i 127 zawierających zapinki 8 serii V. grupy według Almgrena¹⁸, w Wymysłowie¹⁹ w grobie 159 z zapinką A. 148, w Bodzanowie²⁰ w grobie 5 z zapinką A. V 8, w Wymysłowie²¹ w grobie 175 z zapinkami A. 124 i A. 119 oraz w Młodzikowie²² w grobie 100 z imaczem typu 9 według Jahna i umbem typu 7b według Jahna.

Najliczniejsze są jednak takie naczynia datowane na młodszy okres fazy B2 i B2/C1-C1a. Znalezione je na przykład: w Wymysłowie w grobie 159 zawierającym zapinkę zbliżoną do typu 149 według Almgrena²³, w Młodzikowie²⁴ w grobie 66 z umbem typu 7a i imaczem typu 10 według Elantowskiej oraz w grobie 233 z zapinką

¹⁵ J a m k a, *Cmentarzysko...*, s. 18, ryc. 19 - 4.

¹⁶ A b r a m o w i c z, *Materiały...*, tabl. XXIII - 4-7, XXIV.

¹⁷ A. D y m a c z e w s k i, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie pow. Środa*, "Fontes Archaeologici Posnaniensis" 1958, t. VIII-IX, s. 338, ryc. 329.

¹⁸ Tamże, s. 284, ryc. 138, s. 286, ryc. 219.

¹⁹ S. J a s n o s z, *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń*, "Fontes Archaeologici Posnaniensis" 1952, t. II, s. 98, ryc. 34 - 2, 3, 7.

²⁰ Z i e l o n k a, *Cmentarzysko w Bodzanowie...*, s. 359, ryc. 50.

²¹ J a s n o s z, *Cmentarzysko...*, s. 117, ryc. 155.

²² D y m a c z e w s k i, *Cmentarzysko...*, s. 264, ryc. 178, s. 265, ryc. 179.

²³ J a s n o s z, *Cmentarzysko...*, s. 98, ryc. 134.

²⁴ D y m a c z e w s k i, *Cmentarzysko...*, s. 237, ryc. 117, s. 342, ryc. 333, s. 376, ryc. 412.

typu A. 41, w Koninie²⁵ w grobie 30 z zapinką A. 96, w Domaradzicach²⁶ w grobie 100 z zapinką A. 41 i w Spicymierzu w grobie nr 8 z zapinką VII grupy według Almgrena²⁷.

Broń reprezentowana jest w analizowanym zespole przez miecz i zaginiony grot. Pierwszy z zabytków należy do odmiany 2 typu III mieczy według M. Biborskiego²⁸, grupującego tak zwane "gladiusy". W ujęciu cytowanej klasyfikacji, miecze omawianego typu występują od początku fazy B2 po fazę Cla i są charakterystyczne dla zachodniej grupy kultury przeworskiej²⁹. Miecz z Orońska datowany jest przez Biborskiego na fazę B2.

Narzędzia i przybory reprezentowane są przez nóż i nożyce. Oba zabytki z racji formy podporządkowanej funkcji nie nadają się do szczegółowych ustaleń chronologicznych³⁰.

Pozostałe przedmioty: kółko z żelaza, fragment fibuli oraz "prześlik" gliniany również nie wnoszą nic do kwestii ustalenia datowania zespołu. Interesująca jest natomiast obecność w grobie przedmiotu mogącego teoretycznie być prześlikiem. Zabytki te są

²⁵ B. K o s t r z e w s k i, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Koninie (woj. poznańskie)*, "Przegląd Archeologiczny" 1957 (1958), t. VII, s. 213, ryc. 32.

²⁶ B. K o s t r z e w s k i, *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Domaradzicach pow. Rawicz*, "Fontes Archaeologici Posnaniensis" 1954, t. IV, s. 214, ryc. 102.

²⁷ A. K i e t l i ń s k a, T. D ą b r o w s k a, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spicymierz, pow. Turek*, "Materiały Starożytne" 1963, t. IX, tabl. XI.

²⁸ B i b o r s k i, *Miecze...*, s. 65.

²⁹ Tamże, s. 69-70. W opracowaniu niniejszym z wyprzedzeniem stosuję podział kultury przeworskiej na dwie główne grupy: zachodnią i wschodnią. Znajduje on uzasadnienie zarówno w różnicach w obrządku pogrzebowym, upodobaniach do odmiennych form naczyń, ozdób, jak i broni. Podstawowe uwagi na ten temat zawarto w pracach: R. J a m k a, *Ciekawa odmiana zapinek z okresu rzymskiego*, "Przegląd Archeologiczny" 1947, t. VII, s. 294-297; T. D ą b r o w s k a, *Zmiany kulturowe prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia w okresie wpływów rzymskich*, "Wiadomości Archeologiczne" 1980, t. XLV, s. 45-58; A. N i e w ę g ł o w s k i, *Mazowsze na przełomie er*, Wrocław 1972; M. O l ę d z k i, *Chronologia, typologia i rozprzestrzenienie zapinek typu Nadkole*, "Fontes Archaeologici Posnaniensis" 1986, t. XXXV, s. 139-149. Zdaję sobie oczywiście sprawę z potrzeby jasnej definicji zaproponowanego podziału.

³⁰ K. G o d ł o w s k i, *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku*, "Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne" 1977, t. IV, s. 94-95.

zgodnie uznawane za atrybuty grobów kobiecych³¹. W bardzo rzadkich przypadkach z prześlakami występuje również broń. Można mieć wówczas wątpliwości czy są to rzeczywiście prześlaki³², a nie na przykład ozdoby.

Najbardziej interesującym elementem badanego zespołu jest wisiorek kulisty, według aktualnych kryteriów reprezentujący najpewniej typ Ia w klasyfikacji A. v. Müllera³³. Na takie określenie pozwala uformowanie w kształcie walca dolnej części ozdoby. Nieomal identycznie uformowany korpus i wieszadełko ma wisiorek z Piastowa, reprezentujący typ I, a oba zabytki różnią się tylko sposobem zakończenia dołu³⁴. Przytaczany jako analogia zabytek jest jednak uszkodzony, co mogło zaważyć na nieprecyzyjnej jego klasyfikacji.

Wisioriki kuliste należy uznać za nielicznie występujące. W katalogu A. v. Müllera znalazło miejsce 7 egzemplarzy typu I i trzy egzemplarze typu Ia³⁵. W ujęciu tego autora typ I zlokalizowany został w Kotlinie Czeskiej i w Saksonii. Znaleźisko z Piastowa jest natomiast wyraźnie od tego skupienia odizolowane³⁶.

Nowsze badania pozwoliły T. Grabarczykowi na odnotowanie tylko dla obszaru Pomorza 13 wisiorzków kulistych, znalezionych na 10 stanowiskach³⁷. Wystąpiły one jego zdaniem w stosunkowo szerokich ramach chronologicznych faz Blb-B2/C1³⁸. Potwierdziła się jednocześnie w kontekście prac tego badacza obserwacja co do wyjątkowości znaleziska z Piastowa, określonego jako typ I (rys. 5 a).

³¹ A. K i e t l i ń s k a, *Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej*, "Materiały Starożytne" 1963, t. IX, s. 34-37; K. G o d ł o w s k i, *Studia nad stosunkami społecznymi w okresach późnolateńskim i rzymskim w dorzeczu Odry i Wisły, próba interpretacji omentarysk*, Warszawa 1960 s. 48, 51.

³² K i e t l i ń s k a, *Struktura społeczna...*, s. 28.

³³ A. v. M ü l l e r, *Die birnen- und kugelförmiger Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit*, "Offa" 1956, t. XV, s. 95.

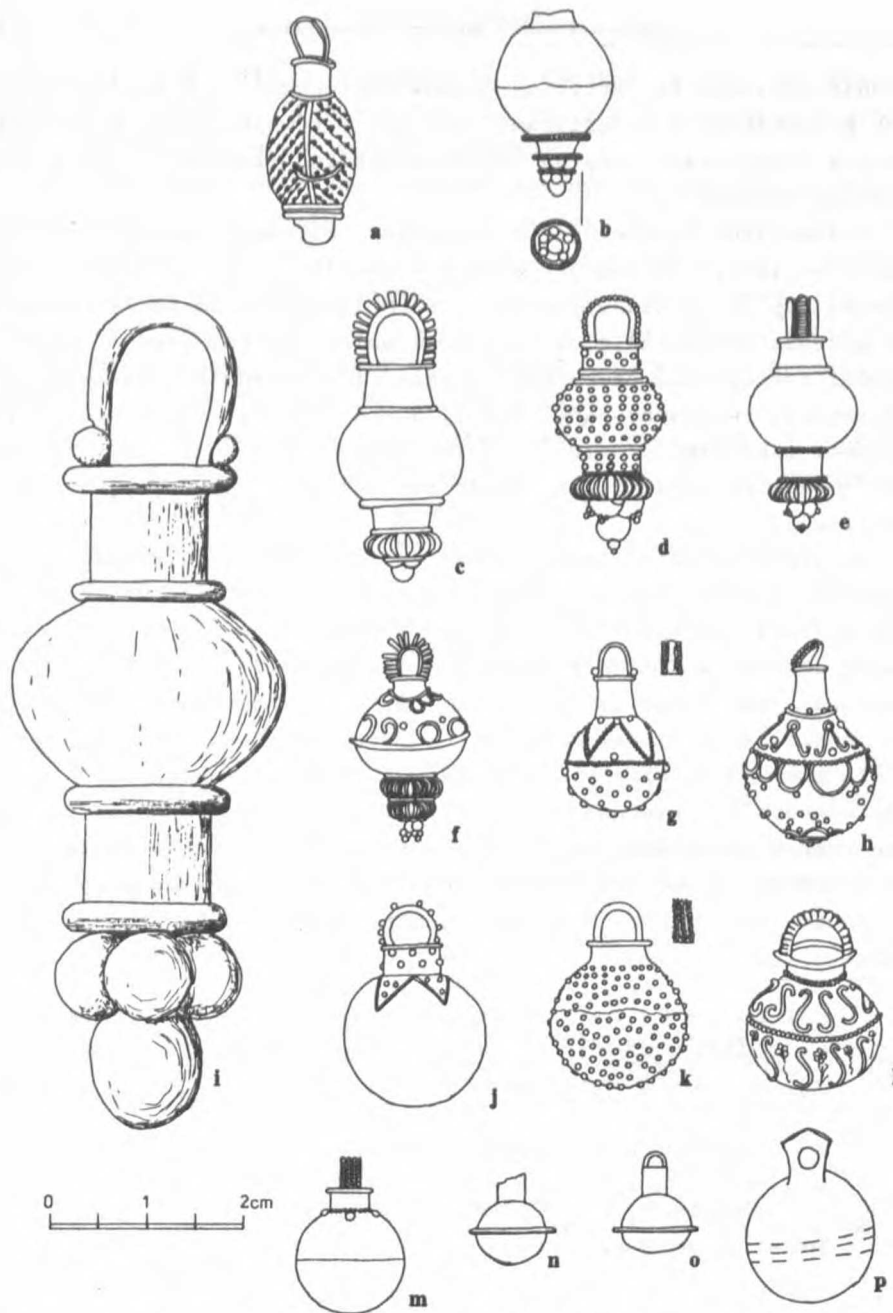
³⁴ Tamże, s. 94, ryc. 1.

³⁵ Tamże, s. 106.

³⁶ Tamże, s. 95, mapa 1.

³⁷ T. G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło artystyczne na Pomorzu w okresie rzymskim*, Wrocław 1983, s. 21, 87, 88, 90, 92, 98, 99, 103, 104, 106, 108.

³⁸ Tamże, s. 21, 119.

Rys. 5. Wisiorki typu I (a), Ia (b-f, i), Ib1 (g-h, j-m, p), Ic (n-o) z ziem polskich. a - Piastów, woj. Ostrołęka, b - Opoka, woj. Lublin, c, d - Rządź, woj. Toruń, e - Lipniki, woj. Elbląg, f - Odry, woj. Bydgoszcz, g, k - Poznań-Szeląg, woj. Poznań, h - Runowo, woj. Szczecin, i - Tczew, woj. Gdańsk, j - Lubieszewo, woj. Szczecin, l - Gronowo, woj. Koszalin, m - Grodzisk Mazowiecki, woj. Warszawa, n, o - Malbork-Wielbark, woj. Elbląg, p - Jedwabno, woj. Toruń. Rys. E. Kokowska

Aktualny stan bazy źródłowej pozwolił na zestawienie katalogu zawierającego 32 wisiorki kuliste, znalezione w 24 miejscowościach ziem polskich. Porównanie form, które w obowiązującej klasyfikacji A. v. Müllera reprezentują typ I, wskazuje na potrzebę jej uzupełnienia. Oprócz typu I reprezentowanego przez wspomniany wisiorek z Piastowa i typu Ia grupującego wisiorki zwieńczone pierścieniem-tulejką, zdobionym często dodatkowymi nakładkami i aplikacjami (rys. 5 b-f, i), należy moim zdaniem wyróżnić jeszcze dwa podtypy. Typ Ib obejmowałby wisiorki z kulistym korpusem bez zwieńczenia dołu, przy czym zebrane w nim egzemplarze dzielą się na dwie wyraźne odmiany: Ib1 - wykonane z metali kolorowych, najczęściej szlachetnych, zdobione granulacją i aplikacjami z drucików (rys. 5 g-h, j-m, p) oraz Ib2 - wykonane z żelaza, zdobione co najwyżej ornamentem rytym (rys. 6 d-h, j). Typ Ic obejmuje żelazne wisiorki wykonane z półkul połączonych horyzontalnie szeroką kreską (rys. 5 n, o, 6 a-c).

Typ Ia reprezentowany jest przez co najmniej 10 zabytków³⁹. Większość z nich znaleziona została na stanowiskach kultury wielbarskiej: Elbląg - Pole Nowomiejskie⁴⁰, Kościelna Jania⁴¹, Lipniki⁴², Odry - w dwóch grobach⁴³, Rządź-Grudziądz - w dwóch grobach⁴⁴ i Tczew⁴⁵, wyraźnie grupujących się na Pomorzu wschodnim

³⁹ Zastrzeżenie to odnosi się do dwóch wisiorków znalezionych w Opoce w grobie 61 - S z a r e k-W a s z k o w s k a, *Cmentarzysko...*, tabl. XXX - 4 oraz w Tuchlinie w grobie 3 - Ł. O k u l i c z, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tuchlinie, pow. Wyszaków*, "Wiadomości Archeologiczne" 1964, t. XXX, z. 3/4, s. 375, ryc. 5 a. Wymienione zabytki znaleziono silnie uszkodzone, jednak czytelne są elementy pozwalające na klasyfikację ich do wisiorków kulistych, a podobieństwo wisiorka z Tuchlina do analizowanego z O-rońska zezwala nawet na przypuszczenie możliwości klasyfikacji do typu Ia. W zestawieniu kończącym powyższe opracowanie wskazane znaleziska pozostawiono jednak bez określenia typologicznego.

⁴⁰ G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło...*, s. 87.

⁴¹ Tamże, s. 90.

⁴² W. L a B a u m e, *Urgeschichte der Ostgermanen*, Danzing 1934, s. 141, Abb. 68 b.

⁴³ G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło...*, s. 99, s. 66, tabl. XV - De.

⁴⁴ S. A n g e r, *Das Gräberfeld zu Rondsden*, Graudenz 1890, tabl. 21-3 (nr 2490); L a B a u m e, *Urgeschichte...*, s. 127, ryc. 61 d.

⁴⁵ E. B l u m e, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Würzburg 1912, s. 93, ryc. 119.

(rys. 7). Dwa wisiorki znalezione zostały na cmentarzyskach kultury przeworskiej w Opoce⁴⁶ i analizowany w niniejszym opracowaniu wisiorek w Orońsku. Są one najpewniej importami z wymienionego wyżej obszaru.

Chronologię typu można ustalić na młodszą część fazy B2 i fazę B2/C1, do czego podstawę daje występowanie analizowanych wisiorków w Kościelnej Jani⁴⁷ z zapinkami A. 41, Odrach w grobie 170 zawierającym zapinki A. 38, A. 100, klamerkę esowatą typu C według Kmiecńskiego, bransoletę odmiany 1 według Grabarczyka; w grobie 328 z tej samej miejscowości z zapinkami A. 96, A. V8 i klamerkę esowatą typu B według Kmiecńskiego⁴⁸, w Opoce w grobie 72 z zapinkami A. 92-93 i okuciem końca pasa typu O. 3 według Radatza⁴⁹, w Rządzu⁵⁰ w grobie I z zapinkami A. 37 i rondelkiem brązowym Eggers 141.

Wisiorki typu Ibl reprezentowane są przez 9 egzemplarzy, przy czym należy podkreślić bardzo niepewną klasyfikację znaleziska z Modły, które może być uszkodzonym wisiorkiem typu Ia⁵¹. Przemawiałoby za tym spłaszczenie korpusu ze słabo czytelnym załomem brzuśca i wysoką, zwężającą się ku górze szyjką (rys. 6 i). Podobne wątpliwości wzbudza odosobnione znalezisko z Jedwabna⁵². Wisiorek ten jest wykonany z brązu, w przeciwieństwie do pozostałych - srebrnych i złotych.

Analizowany w tym miejscu typ również w zdecydowanej większości rejestrowany był na stanowiskach kultury wielbarskiej w: Gro-

⁴⁶ S z a r e k-W a s z k o w s k a, *Cmentarzysko...*, tabl. XXX - 4, XXXVI - 3.

⁴⁷ G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło...*, s. 90.

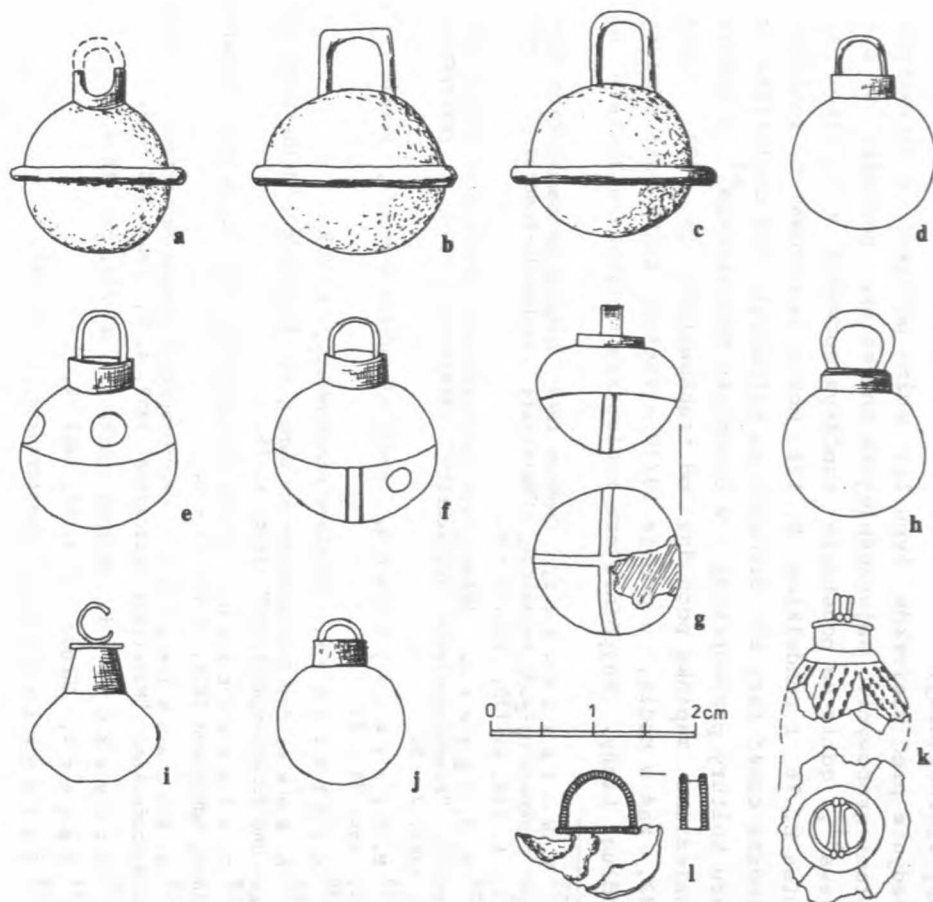
⁴⁸ Tamże, s. 99, s. 66, tabl. XV - De.

⁴⁹ S z a r e k-W a s z k o w s k a, *Cmentarzysko...*, tabl. XXXVI - 3-9, XXXV - 1-8.

⁵⁰ L a B a u m e, *Urgeschichte...*, s. 127, Abb. 61 a-d.

⁵¹ A. G r z y m k o w s k i, *Wstępne wyniki badań na bitytualnym cmentarzysku ciałopalnym i szkieletowym z okresu rzymskiego w Modle, gm. Wiśniewo, woj. Ciechanów*, "Sprawozdania Archeologiczne" 1986, t. XXXVIII, s. 243, ryc. 18 d.

⁵² J. J a n i k o w s k i, *Międzyrzecze Wisły, Drwęcy i Osy w okresach późnolatenskim i wpływów rzymskich*, Toruń 1976, maszynopis pracy doktorskiej, w archiwum Katedry Archeologii UMCS w Lublinie, tab. 91-15.

Rys. 6. Wisiorki typu Ib1 (?) (i), Ib2 (d-h, j), Ic (a-c) oraz nieokreślone (k, l) z ziem polskich. a-c - Masłomęcz, woj. Zamość, stan. 15, d - Konopnica, woj. Sieradz, stan. 7, e - Chorula, woj. Opole, g, h - Opatów, woj. Częstochowa, i - Modła, woj. Ciechanów, j - Młodzikowo, woj. Poznań, k - Tuchlin, woj. Ostrołęka, l - Opoka, woj. Lublin. Rys. E. Kokowska

nowie⁵³, Lubieszewie⁵⁴, Poznaniu-Sołaczu⁵⁵, Pruszczu⁵⁶, stan. 10, Runowie⁵⁷, a z dwóch niepewnych egzemplarzy wisioerek z Jedwabna również można przypisać tej kulturze. Większość wymienionych zabytków pochodzi z zachodniego obszaru kultury wielbarskiej, gdyż jedynie znalezisko z Pruszcza znalazło się poza tym skupieniem (rys. 7). O upodobaniu do takiej formy ozdób właśnie w zachodniej strefie osadnictwa tej kultury - a być może również produkcji - przekonuje znalezisko wisioraka kulistego typu Ibl w Espe w Danii⁵⁸.

Z grobów kultury przeworskiej pochodzą jak dotąd dwa egzemplarze znalezione w Grodzisku Mazowieckim⁵⁹ i Modle⁶⁰, które można uznać z pewną ostrożnością za import z zachodniego obszaru kultury wielbarskiej.

Jedynie pięć wisioraków typu Ibl można powiązać z datowanymi zespołami grobowymi. Najwcześniejsze znalezisko pochodzi z Lubieszewa⁶¹, gdzie na podstawie współwystępowania z fibulami A. 24, misą E. 76 i rondelkiem E. 131 można je datować na fazę Blb. Na młodszą część fazy B2 datowane są natomiast dwa znaleziska z obszaru kultury przeworskiej - w Grodzisku Mazowieckim⁶² w grobie 23 znaleziono zapinkę pochodną od trąbkowatych (A. 83?) oraz A. 132, zaś w Modle, w grobie 19/79 - zapinki trąbkowate odmiany IV według Liany. Najpóźniejsze znaleziska wydatowane zostały na

⁵³ R. Wołagiewicz, *Gronowo 1973, badania na cmentarzysku kurhanowym z okresu wpływów rzymskich*, "Materiały Zachodnio-Pomorskie" 1973 (1976), t. XIX, s. 135, ryc. 5 - 4.

⁵⁴ H. J. Eggers, *Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit*, "Praehistorische Zeitschrift" 1949/1950 (1953), t. XXXIV/XXXV, s. 67, tabl. 2 - b.

⁵⁵ M. Piaszczykówna, *Pradzieje miasta Poznania*, Poznań 1952, s. 248, ryc. 74 - 2.

⁵⁶ Grabarczyk, *Metalowe rzemiosło...*, s. 102.

⁵⁷ A. Rowe, *Der Goldanhänger von Runow, Kr. Regenwalde*, "Beiheft zum Erhebungs- und Forschungsbericht" 1938, s. 16.

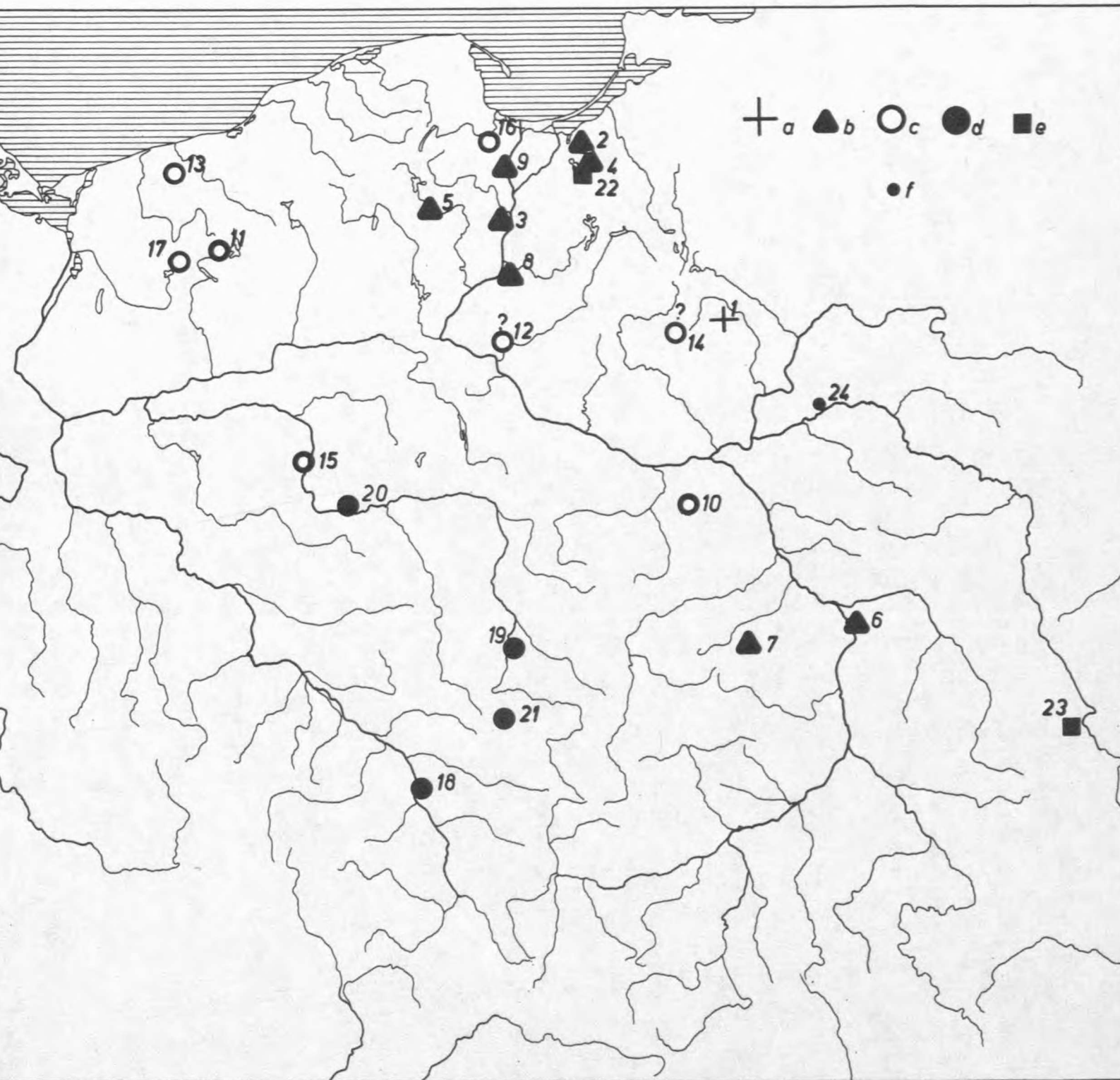
⁵⁸ E. Albrechtsen, *Fynske jernaldgrave*, Bd. II, *Aeldre romersk jernalder*, København 1956, tabl. 11 - c.

⁵⁹ B. Barankiewicz, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku Mazowieckim*, "Materiały Starożytne" 1959, t. V, tabl. VII - 24.

⁶⁰ Grzymkowski, *Wstępne wyniki...*, s. 243, ryc. 18 d.

⁶¹ Eggers, *Lübsow...*, s. 67, tabl. 2.

⁶² Barankiewicz, *Cmentarzysko...*, s. 203.

Rys. 7. Mapa występowania wisiorków kulistych na ziemiach polskich. a - wisiorki typu I, b - wisiorki typu Ia, c - wisiorki typu Ib1, d - wisiorki typu Ib2, e - wisiorki typu Ic, f - wisiorki nie sklasyfikowane. Rys. E. Kokowska

pochodzących z dwóch cmentarzysk ; kultury wielbarskiej w Malborku-Wielbarku⁷² i grupy masłomęckiej z jej eponimicznego stanowiska w Masłomęczu⁷³. Chronologię dwóch egzemplarzy pochodzących z pierwszej z wymienionych miejscowości można określić na starszą część fazy C okresu rzymskiego. Zabytki te znaleziono w grobie 406 między innymi z wazą grupy VIA według Schindlera⁷⁴. W Masłomęczu w grobie 156 dwa egzemplarze omawianego typu wystąpiły z fibulami A. 162 z profilowanymi kabłąkami, parasolkowatym wisiorkiem z brązu, który na cmentarzysku w Danczenach⁷⁵ znaleziono w zespole 282 między innymi z fibulą o profilowanym kabłąku i długiej, martwej sprężynie, zbliżoną do A. 168, co pozwala na pewne umieszczenie ich w fazie C2, oraz w grobie 20 między innymi z grzebieniem zbliżonym do typu III według Thomas i fragmentem naczynia wykonanego na kole⁷⁶, co z kolei wskazywałoby na fazę C3 (?). W sumie więc wisioriki typu Ic zdają się występować w całym młodszym okresie rzymskim.

W świetle powyższej analizy wisiorów z Orońska należy uznać za import z obszaru kultury wielbarskiej i to najpewniej z wyróżnionych przez R. Woźniakiewicza stref A i D⁷⁷. Chronologia znaleziska nie powinna wychodzić poza fazy B2b-B2/C1. Zespół powiększył również liczbę znalezisk wielbarskich na stanowiskach kultury przeworskiej⁷⁸, potwierdzając tezy o kontaktach między oboma ugrupowaniami.

⁷² R. S c h i n d l e r, *Die Besiedlungsgeschichte der Goten im unteren Weischelraum aus Grund der Tongefässe*, Leipzig 1940, s. 49, ryc. 25.

⁷³ A. K o k o w s k i, *Période romaine tardive, civilisation de Černjachov*, "Inventaria Archaeologica" 1983, fasc. L, pl. 306 - 12.

⁷⁴ S c h i n d l e r, *Die Besiedlungsgeschichte...*, s. 49, ryc. 25.

⁷⁵ I. A. R a f a l o v i č, *Dančeny. Mogil'nik Černjachovskoj kul'tury III-IV vv. n. e.*, Kišinev 1986, s. 163, tabl. XLVI.

⁷⁶ K o k o w s k i, *Période...*, pl. 306.

⁷⁷ R. W o ź n i a k i e w i c z, *Kultura wielbarska - problemy interpretacji etnicznej*, [w:] *Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk 1981, s. 84-85, ryc. 3.

⁷⁸ Najwięcej uwagi temu zagadnieniu w odniesieniu do wschodniego obszaru kultury przeworskiej poświęciła Dąbrowska, *Zmiany kulturowe...*, s. 46-50; znaleziska tego typu znane są jednak również z zachodniego obszaru tej kultury - np.: B. i M. G e d l, *Période romaine - civilisation de Przeworsk (Kietrz)*, "Inventaria Archaeologica" 1976, fasc. XXXVI, 1976, pl. 229 - 28-30.

Podsumowując należy stwierdzić, że najpewniej typowy w formie (?) i wyposażeniu grób kultury przeworskiej z Orońska można datować na młodszą część fazy B2 okresu rzymskiego, z prawdopodobieństwem rozciągnięcia jego chronologii na wyróżnioną w stratyfikacji materiałów kultury wielbarskiej fazę B2/C1⁷⁹. Podstawę dla takiego określenia daje obecność wazy na nóżce, ogólne ramy chronologiczne występowania mieczy typu *gladius* i - przede wszystkim - chronologia wisiorków kulistych typu Ia. Stanowi on również interesujący przyczynek dla badań kontaktów między kulturą przeworską i wielbarską.

ZESTAWIENIE WISIORKÓW KULISTYCH Z ZIEM POLSKICH

Typ I

1. Piastów, gm. Krzynowłoga Mała, woj. Ostrołęka. Charakter znaleziska: w grobie, na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: grób nr (?) - złoty wisiorek (rys. 5 a) o jajowatym, najpewniej wtórnie zniekształconym korpusie wysokości 11 mm, średnicy 9 mm, podzielonym pionowo żeberkami na części zdobione rzędami wybijanych od środka punkcików. Zwieńczenie dołu stanowi pierścień średnicy 6 mm, wysokości 1,5 mm, zdobiony rowkiem, i kula średnicy 2,5 mm. Cylindryczna szyjka wysokości 4 mm zakończona jest zgrubionym brzegiem - średnica 3,5 mm. Taśmowate uszko wysokości 4 mm. Wisiorek najprawdopodobniej naprawiano, o czym świadczy tkwiący w korpusie drut. W grobie znaleziono fibulę zbliżoną do A. 77-80. Chronologia: faza B2b okresu rzymskiego. Kultura: przeworska.

Literatura: F. P e i s e r, *Das Gräberfeld von Fajki bei Prassnitz in Polen*, [w:] *Altertumsgesellschaft Prussia, "Sonderheft"*, N. R. 916, I, s. 6 i n., tabl. II - 27, 28.

Typ Ia

2. Elbląg - Pole Nowomiejskie, gm. *Loco*, woj. Elbląg. Charakter znaleziska: luźne na cmentarzysku. Materiał: złoty wi-

⁷⁹ R. W o ł ą g i e w i c z, *Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej*, *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin 1974, s. 129-152.

sioerek kulisty. Chronologia: okres rzymski. Kultura: wielbarska.

Literatura: T. G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło artystyczne na Pomorzu w okresie rzymskim*, W r o c ł a w 1983, s. 87.

3. Kościelna Jania, gm. Smętowo Graniczne, woj. Gdańsk. Charakter znaleziska: w grobie, na cmentarzysku birytualnym. Materiał: grób szkieletowy nr 3 - złoty wisioerek kulisty. W grobie znaleziono również dwie fibule A. 41 i dwa fragmenty brązowych bransolet. Chronologia: faza B2/C1 okresu rzymskiego.

Literatura: G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło...*, s. 90.

4. Lipniki, gm. Elbląg, woj. Elbląg. Charakter znaleziska: luźne, na cmentarzysku. Materiał: złoty wisioerek. Płaskokulisty korpus średnicy 11 mm i wysokości 8 mm posiada przymocowaną u dołu tulejkę średnicy 4 mm i wysokości 2,5 mm, zwieńczoną obustronnie pierścieniami z karbowanego drutu. Do tulei przylutowano ażurową koronę plecioną z drucików, zwieńczoną piramidalnie ułożonymi kulkami średnicy 1,5 mm. Szyjka zwężająca się ku górze wysokości 2,5 mm ma zgrubione brzegi. Uszko z taśmy szerokości 3 mm ze zgrubionymi brzegami i karbowanym żeberkiem w środku. Wysokość uszka 4 mm (rys. 5 e). Chronologia: okres rzymski. Kultura wielbarska.

Literatura: W. L a B a u m e, *Urgeschichte der Ostgermanen*, Danzing 1934, s. 141, ryc. 68 b.

5. Cdry, gm. Czersk, woj. Bydgoszcz. Charakter znaleziska: w grobach, na cmentarzysku birytualnym. Materiał: grób 170 - wisioerek typu I (?) - srebrny. W grobie znaleziono dwie fibule A. 38, jedną A. 100, dwie bransolety odmiany 1 według Grabarczyka, klamerkę brązową typu C według Kmiecńskiego, 2 paciorki bursztynowe, 4 szklane, sprzączkę brązową, 3 brązowe zakończenia pasa, 15 fragmentów brązowych okuć, brązową igłę. Grób 328 - srebrny wisioerek. Korpus płaskokulisty wysokości 6 mm, średnicy 12 mm, opasany drutem. Górna jego połowa zdobiona jest oczkami i rozetkami z drutu. Zwieńczenie dołu w postaci spiętrzonej korony ażurowej z drucików - wysokość 4 mm - na szczycie której znajduje się grono z różnej średnicy kulek. Krótka cylindryczna szyjka wysokości 1,5 mm ze zgrubionym brzegiem - średnica 4 mm. Uszko z taśmy (?) wysokości 4,5 mm, zdobione spiralką z drutu (rys. 5 f). W grobie znaleziono fragment naczyńia, brązową fibulę ze srebrny-

mi nakładkami typu A. 96, fibulę z brązu typu A. V 8, 2 wisior-ki kapsułkowate, klamerkę srebrną typu B według Kmiecńskiego, 2 paciorki srebrne, 86 paciorków bursztynowych, 43 szklane, 21 glinianych, 2 pierścionki brązowe, przęślik. Chronologia: grób 170 - faza B2b, grób 328 - faza B2/C1 okresu rzymskiego. Kultura: wielbarska.

Literatura: G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło...*, s. 99, s. 66, tabl. XV - De.

6. Opoka, gm. Końskowola, woj. Lublin. Charakter znaleziska: w grobach na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: w grobie nr 61 - złoty wisior, silnie stopiony w ogniu. Proporcje górnego otworu szyjki, uszka oraz ich wielkości sugerują typ I - jednak bez możliwości wskazania podtypu (rys. 6 1). W zespole znaleziono małe naczynie gliniane. Grób nr 72 - złoty wisior z uszkodzonym uszkiem, typu Ia. Korpus średnicy 12 mm złożony z dwóch połówek. Szyjka wyodrębniona uskokiem - zachowana wysokość 1,5 mm. U dołu pochwieszka wysokości 6 mm, składająca się z tulejki ukształtowanej lejkowato, wysokości 1,5 mm, średnicy 4-5 mm, u góry oddzielone od korpusu karbowanym pierścieniem, u dołu kółkiem średnicy 5 mm z karbowanym brzegiem. Do kółka przylutowano 5 ósemkowatych wisiorów rozmieszczonych wokół kulki średnicy 2 mm (rys. 5 b). W grobie znaleziono dwie zapinki pochodne od trąbkowatych odmiany V, z poprzecznymi nacięciami na kabłąku (A. 92+93?) fragment szpili kościanej, okucie pasa typu 0. 3 według Radatza. Chronologia: faza B2b-B2/C1 okresu rzymskiego. Kultura: przeworska.

Literatura: E. S z a r e k-W a s z k o w s k a, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w miejscowości Opoka pow. Puławy*, "Studia i Materiały Lubelskie" 1971, t. V, tabl. XXX - 4, XXXVI - 3.

7. Orońsko, gm. *loco*, woj. Radom. Opis i klasyfikacja chronologiczno-kulturowa według tekstu opracowania (rys. 3).

8. Rządź-Grudziądz, gm. Grudziądz, woj. Toruń. Charakter znaleziska: w grobach, na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: w grobie nr 1 - złoty wisior. Korpus średnicy 11 mm, wysokości 8 mm, zdobiony jest granulacją. Zwieńczenie dołu wysokości 10 mm składa się z trzech części: pierścienia o średnicy 5 mm, wysokości 3 mm, zdobionego granulacją: koronki ażurowej z drucików średnica 8 mm, wysokość 2,5 mm - oraz grona mniejszych i większych kulek, przylutowanych piramidalnie. Szyjka składa się z pierś-

cienia średnicy 6 mm, wysokości 3 mm, zdobionego u dołu wałeczkiem z plecionki, a u góry zgrubieniem. Pomiedzy tymi elementami rozmieszczone są małe kuleczki. Uszko wysokości 5 mm wykonane jest najpewniej z taśmy zdobionej granulacją (rys. 5 d). W zespole znaleziono dwie zapinki A. 37 i rondelk brązowy typu E. 141. Grób 672 - złoty wisiolek. Korpus średnicy 13 mm, wysokości 9 mm. Zwieńczenie dołu składa się z tulejki średnicy 6 mm, wysokości 2,5 mm, ograniczonej dwoma obręczami, każda średnicy 8 mm oraz pięciu kulek ułożonych piramidalnie. Szyjka stożkowata wysokości 5 mm, średnicy 7-5 mm, zakończona z obu stron pierścieniami z ąrutu. Uszko wysokości 7 mm wykonane ze spiralki (rys. 5 c). W grobie znaleziono nadto naczynie. Uwaga: u Hachmanna powyższy wisiolek figuruje jako srebrny: R. H a c h m a n n, *Rondsens-Raądz Gräberfeld und Fürstengräber. Nachdruck der Veröffentlichungen von S. Anger (1890), J. Böhm (1885), W. La Baume (1928) und R. Hachmann (1951), Bonn 1972, s. 50. Chronologia: faza B2b okresu rzymskiego. Kultura: wielbarska.*

Literatura: S. A n g e r, *Das Gräberfeld zu Rondsens, Graudenz 1890, tabl. 21 - 3 (nr 2490); L a B a u m e, U r g e s c h i c h t e . . . , s. 127, Abb. 61 d.*

9. Tczew, gm. *loco*, woj. Gdańsk. Charakter znaleziska: luźne, na cmentarzysku. Materiał: wisiolek brązowy. Średnica korpusu 28 mm. Zwieńczenie dołu składa się z tulei osadzonej pomiędzy dwoma pierścieniami średnicy 17 mm. Wysokość tulei 15 mm, średnica 13 mm. Od spodu dolutowano kulki ułożone piramidalnie. Szyjka składa się z identycznej tulejki i pierścieni, jak zwieńczenie dołu, oraz uszka wysokości 16 mm. Wysokość całkowita zabytku 84 mm (rys. 5 i). Uwaga: u A. v. Müllera wisiolek widnieje jako wykonany z żelaza: A. v. M ü l l e r, *Die biernen- und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit, "Offa" 1956, t. XV, s. 113. Chronologia: okres rzymski. Kultura: wielbarska.*

Literatura: E. B l u m e, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit, Würzburg 1912, s. 93, Abb. 119.*

Typ Ibl

10. Grodzisk Mazowiecki, gm. *loco*, woj. Warszawa. Charakter znaleziska: w grobie, na cmentarzysku. Materiał: grób 23 - złoty

wisiorek. Korpus średnicy 11 mm złożony z dwóch półkul połączonych horyzontalnie. Szyjka pierścieniowa wysokości 2 mm, średnicy 4 mm, ze zgrubionym brzegiem, zdobiona jest u nasady granulacją. Uszko wysokości 3 mm, szerokości 2 mm, zdobione granulacją (rys. 5 m). W grobie znaleziono naczynie wazowate (zbliżone do grupy VI według Schindlera (?), okucie zamka skrzynki, klucz, dwa przęśliki, dwie zapinki typu "Brzeźce", jedną zbliżoną do A. 83, i zapinkę A. 132. Chronologia: faza B2b okresu rzymskiego. Kultura: przeworska.

Literatura: B. B a r a n k i e w i c z, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku Mazowieckim*, "Materiały Starożytne" 1959, t. V, s. 203, tabl. VII - 24.

11. Gronowo, gm. Ostrowice, woj. Koszalin. Charakter znaleziska: w grobie pod kurhanem, na cmentarzysku birtualnym. Materiał: kurhan zbadany w 1887 r. - wisiorek ze złota (bez skali). Korpus zdobiony jest wolutami z drucików. Krótka szyjka ma szeroki brzeg. Uszko z karbowanego drucika (rys. 5 l). W grobie znaleziono srebrną zapinkę A. 213, kabłąk srebrnej zapinki A. V, parę ostróg I grupy według Godłowskiego, płaską końcówkę pasa grupy J. IV według Radatza. Chronologia: faza B2/C1 okresu rzymskiego. Kultura: wielbarska.

Literatura: R. W o ł ą g i e w i c z, *Gronowo 1973, badania na cmentarzysku kurhanowym z okresu wpływów rzymskich*, "Materiały Zachodnio-Pomorskie" 1973 (1976), t. XIX, s. 134, 135, ryc. 5 - 4.

12. Jedwabno, gm. Lubicz, woj. Toruń. Charakter znaleziska: ośosobnione. Materiał: w Muzeum Okręgowym w Toruniu, w Dziale Archeologii, pod nr inw. 936 znajdują się fragmenty wisiorków brązowych, jeden typu I b1 (?) - bez skali (rys. 5 p). Chronologia: okres rzymski. Kultura: wielbarska (?).

Literatura: J. J a n i k o w s k i, *Międzyrzecze Wisły, Drwęcy i Osy w okresach późnolateńskim i wpływów rzymskich*, Toruń 1976, maszynopis pracy doktorskiej, s. 92, tabl. 91 - 15.

13. Lubieszewo, gm. Gryfice, woj. Szczecin. Charakter znaleziska: z grobu, na cmentarzysku kurhanowym. Materiał: z kurhanu nr III/1913 - złoty wisiorek. Korpus średnicy 14 mm, zdobiony na szczycie ornamentem trójkątów wypełnionych granulacją. Szyjka wysokości 3 mm, ze zgrubionym brzegiem, średnica 6 mm. Jest ona zdobiona rzędami granulek. Uszko taśmowate (?) wysokości 3,5 mm,

zdobione granulacją (rys. 5 j). W grobie znaleziono fibule A. 24, brązową igłę, fragment sprzączki, złote kółko, misę typu E. 76, rondelki typu E. 131, przęślik, lusterko, resztki tkaniny. Chronologia: faza B1b okresu rzymskiego. Kultura: wielbarska.

Literatura: H. J. E g g e r s, *Lübsow, ein germanischer Fürstentum der älteren Kaiserzeit*, "Praehistorische Zeitschrift" 1949/1950 (1953), Bd. XXXIV/XXXV, s. 67, tabl. 2 - b.

14. Modła, gm. Wiśniewo, woj. Ciechanów. Charakter znaleziska: w grobie na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: grób ciałopalny nr 19/97 - srebrny wisiołek typu Ibl (?). Korpus średnicy 12,5 mm, wysokości 8 mm. Szyjka zwężająca się ku górze, wysokości 5 mm, średnice 6-4 mm. Uszko z wąskiej taśmy, wysokości 3 mm (rys. 6 i). W grobie znaleziono: dwie zapinki brązowe, trąbkowate, odmiany IV według T. Liány, cztery przęśliki, dwa klucze żelazne, żelazne kółko, paciorek melonowaty, 5 grudek przepalonego szkła, 2 fragmenty przepalonego brązu. Uwaga: proporcje szyjki i korpusu sugerują, iż może to być uszkodzony wisiołek typu Ia. Klasyfikację do wisiorków kulistych przyjęto za autorem sprawozdania. Chronologia: faza B2b okresu rzymskiego. Kultura: przeworska.

Literatura: A. G r z y m k o w s k i, *Wstępne wyniki badań na brytualnym cmentarzysku ciałopalnym i szkieletowym z okresu rzymskiego w Modle, gm. Wiśniewo, woj. Ciechanów*, "Sprawozdania Archeologiczne" 1986, t. XXXVIII, s. 243, ryc. 18 d.

15. Poznań - Sołacz, woj. Poznań. Charakter znaleziska: pojedyncze na cmentarzysku brytualnym. Materiał: złoty wisiołek. Korpus średnicy 14 mm, zdobiony nieregularnie (?) granulacją. Szyjka pierścieniowata, średnicy 7 mm, ze zgrubionym brzegiem wysokość 2 mm. Uszko taśmowate wysokości 4 mm, szerokości 2 mm, zdobione plecionką (?) (rys. 5 k). Wisiołek typu Ibl. Korpus średnicy 10 mm podzielony jest na dwie części. Dolna zdobiona jest nieregularnie granulacją, górna trójkątami z plecionki, w których umieszczono po jednej kulce. Cylindryczna szyjka wysokości 4 mm, średnicy 4 mm. Uszko wysokości 3,5 mm, szerokości 2 mm wykonano z taśmy z podniesionymi, karbowanymi (?) brzegami (rys. 5 g). Chronologia: starszy okres rzymski. Kultura: wielbarska.

Literatura: M. P i a s c z y k ó w n a, *Pradzieje miasta Poznania*, Poznań 1952, s. 248, ryc. 74 - 2, s. 249; W. H e n s e l,

Poznań w starożytności i we wczesnym średniowieczu. Epoka wspólnoty pierwotnej i wczesny feudalizm, "Przegląd Zachodni" 1953, nr 6-8, s. 42, ryc. 14 d-e, s. 67.

16. Pruszcz, gm. *Loco*, woj. Gdańsk, stan. 10. Charakter znaleziska: w grobie, na cmentarzysku birtualnym. Materiał: grób 210 - złoty wisiołek kulisty. W grobie znaleziono naczynie gliniane, 2 fibule srebrne, bransoletkę, srebrną klamerkę esowatą, 2 paciorki, brązowe szczypcy, brązową sprzączkę, brązową igłę. Chronologia: faza B2/C1 okresu rzymskiego. Kultura: wielbarska.

Literatura: G r a b a r c z y k, *Metalowe rzemiosło...*, s. 102

17. Runowo, gm. Węgorzyno, woj. Szczecin. Charakter znaleziska: w grobie, na cmentarzysku. Materiał: grób ciałopalny nr (?) - złoty wisiołek. Korpus średnicy 13 mm zdobiony jest w górnej części festonami z drucików, a u spodu pięciolistną rozetką. Dolny segment wisiorca zdobia granulki. Szyjka nieznacznie stożkowata wysokości 5 mm, średnica 5-3 mm, zakończona kreską. Uszko prawdopodobnie taśmowate, zdobione granulacją (rys. 5 h). Chronologia: starszy okres rzymski. Kultura: wielbarska.

Literatura: A. R o w e, *Der Goldanhänger von Runow, Kr. Regenwalde*, "Beiheft zum Erhebungs- und Forschungsbericht" 1938, s. 16.

Typ Ib2

18. Chorula, gm. Gogolin, woj. Opole. Charakter znaleziska: w grobach, na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: grób 22 - wisiołek żelazny. Korpus składa się z dwóch części połączonych horyzontalnie. Górna część zdobiona jest kółkiem. Średnica 15 mm. Szyjka wysokości 2,5 mm, średnicy 6 mm. Wysokość uszka 9 mm (rys. 6 e). W grobie znaleziono: grzebień typu B według Thomas, popielnicę, fragmenty innych naczyń, sprężynkę od zamka, gwoździe, żelazny nóż, dwa przęsliki, żelazny stożek, płytki żywicy (?). Grób 153 - wisiołek. Korpus średnicy 16 mm, zdobiony na dolnej połowie krzyżem. Szyjka wysokości 2,5 mm, średnicy 6 mm. Uszko wysokości 3,5 mm (rys. 6 f). W grobie znaleziono zapinkę A. 158, szpilę kościaną, grzebień typu B według Thomas, 4 paciorki (?) melonowate, elementy zamka skrzywnki, klucz, trzy fragmenty fibul amulet kościany, przęslik, igłę żelazną, dwa haczyki na ryby,

grudki brązu i srebra, popielnicę, głęboką misę, zżużłone skorupy naczyń. Chronologia: grób 22 - faza B2b, grób 153 - faza C1. Kultura przeworska.

Literatura: J. S z y d ł o w s k i, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowice*, Wrocław 1964, s. 35, 36, ryc. 21 - 2, s. 118, 119, ryc. 126 - 5.

19. Konopnica, gm. *loco*, woj. Sieradz, stan. 7. Charakter znaleziska: w grobie, na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: grób 132 - wisiołek żelazny. Korpus średnicy 14 mm, szyjka wysokości 2 mm, średnicy 6 mm. Uszko wysokości 8 mm (rys. 6 d). W zespole znaleziono również wisiołek wiaderkowaty z żelaza i przęślik. Chronologia: okres rzymski. Kultura: przeworska.

Literatura: B. A b r a m e k, *Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy na stan. 7, woj. Sieradz*, "Sprawozdania Archeologiczne" 1982, t. XXXIV, s. 178, 180, ryc. 7 c.

20. Młodzikowo, gm. Krzykosy, woj. Poznań. Charakter znaleziska: pojedyncze, na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: wisiołek żelazny (?). Średnica korpusu 12 mm. Szyjka wysokości 2,5 mm, średnicy 5 mm. Uszko wysokości 4 mm (rys. 6 j). Chronologia: okres rzymski. Kultura: przeworska.

Literatura: A. D y m a c z e w s k i, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie pow. Środa*, "Fontes Archaeologici Posnaniensis" 1957-1958, t. VIII-IX, s. 398, 400, ryc. 470 - 3.

21. Opatów, gm. *loco*, woj. Częstochowa. Charakter znaleziska: na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: grób 723 - wisiołek żelazny. Korpus średnicy 10 mm. Szyjka wysokości 2 mm, średnicy 5 mm. Uszko taśmowate szerokości 5 mm, wysokości 6 mm (rys. 6 h). W zespole znaleziono dwie zapinki A. 129, cztery wisiorzki torebkowate z żelaza, prostokątną sprzączkę ze skuwką, igłę, grzebień typu A według Thomas, przęślik, okucie zamka, sprężynę, dwa nitki oraz fragment naczynia. Znalezisko luźne - uszkodzony wisiołek żelazny typu IB2. Korpus średnicy 14 mm, wysokości 10 mm. Szyjka wysokości 1 mm, średnicy 7 mm. Wąskie taśmowate uszko wysokości 3 mm. Dolna połowa korpusu zdobiona jest krzyżem (rys. 6 g). Chronologia: faza B2/C1-C1a okresu rzymskiego. Kultura: przeworska.

Literatura: M. G e d l, B. G i n t e r, K. G o d ł o w s k i, *Pradzieje i wczesne średniowiecze dorzecza Liswarty*, Katowice

1971, cz. II, s. 83, ryc. 89; K. G o d ł o w s k i, *Materiały z cmentarzyska z późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck, "Materiały Archeologiczne" 1959, t. I, s. 242, 243, ryc. 76 - 16.*

Typ Ic

22. Malbork-Wielbark, gm. Malbork, woj. Elbląg. Charakter znaleziska: w grobie na cmentarzysku birytualnym. Materiał: grób 406 - dwa wisiorki. Wymiary nieznane (rys. 5 n, o). W zespole znaleziono jeden przęślik, paciorek rurkowaty poprzecznie żłobkowany, okucie brązowe, fragmenty blachy brązowej, szpilę kościanną, wazę grupy VIA według Schindlera. Chronologia: faza C1 okresu rzymskiego. Kultura: wielbarska.

Literatura: R. S c h i n d l e r, *Die Besiedlungsgeschichte der Goten im unteren Weischelraum aus Grund der Tongefässe*, Leipzig 1940, s. 49, ryc. 25.

23. Masłomęcz, gm. Hrubieszów, woj. Zamość, stan. 15. Charakter znaleziska: w grobach, na cmentarzysku birytualnym. Materiał: grób nr 20 - wisiorek żelazny. Korpus średnicy 14 mm składa się z dwóch połówek połączonych krezą szerokości 1,5 mm. Uszko walcowate, zachowana wysokość 3,5 mm (rys. 6 a). W grobie znaleziono: grzebień zbliżony do typu III według Thomas, srebrną igłę, sygnet brązowy, 2 naczynia grupy XVIII według Schindlera, 1 zagłaczacz z kości, igłę brązową, wisiorek z muszli cauri, 1 fragment naczynia wykonanego na kole, dwa kółka brązowe, brązową obrączkę, srebrny pierścionek, dwa kółka żelazne, trzy przęśliki, 25 paciorków szklanych, 17 paciorków i wisiorków ósemkowatych z bursztynu, 2 wisiorki wiaderkowate z żelaza. Grób 158 - wisiorek żelazny. Korpus średnicy 18 mm, wysokości 15 mm, składa się z dwóch części połączonych krezą szerokości 1,5 mm. Uszko z taśmy szerokości 7 mm, wysokości 7,5 mm (rys. 6 b). Wisiorek żelazny typu Ic. Korpus średnicy 16 mm składa się z dwóch półkul połączonych krezą szerokości 1,5 mm. Wysokość uszka z taśmy szerokości 2,5-7,5 mm (rys. 6 c). W grobie znaleziono: dwa brązowe wisiorki wiaderkowate, dwa brązowe wisiorki parasolkowate, zausznicę z brązu, amulet z muszli, kółko brązowe, dzwonek brązowy, zatyczkę brązową, dwie fibule z brązu A. 162, dwa przęśliki, 11 paciorków szklanych, 3 bursztynowe, 1 kościanny, 1 naczynie X gru-

py według Schindlera, 1 fragment naczynia grupy IA. Chronologia: grób 158 - faza C2, grób 20 - faza C3 okresu rzymskiego. Kultura: grupa masłomecka.

Literatura: A. K o k o w s k i, *Période romaine tardive, civilisation de Černjachov*, "Inventaria Archaeologica" 1983, fasc. L, pl. 306 - 12; materiały z grobu 158 nie publikowane, w zbiorach Katedry Archeologii UMCS w Lublinie.

Typ nieokreślony

24. Tuchlin, gm. Brańszczyk, woj. Ostrołęka. Charakter znaleziska: w grobie na cmentarzysku ciałopalnym. Materiał: grób nr 3 - fragment złotego wisiorka typu I lub Ia. Zachowana średnica korpusu 13 mm. Szyjka wysokości 3 mm, średnicy 5,5 mm, ze zgrubionym brzegiem, osadzona jest na wałkowanym zgrubieniu. Taśmowate ucho wysokości 2,5 mm, szerokości 2 mm, zdobione jest dwoma żłobkami. W miejscu połączenia ucha z szyjką znajdują się dwie pary małych kulek (rys. 6 k). W grobie znaleziono kilka fragmentów ceramiki. Chronologia: starszy (?) okres rzymski, faza B2/C1 (?). Kultura: wielbarska.

Literatura: Ł. O k u l i c z, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tuchlinie, pow. Wyszaków*, "Wiadomości Archeologiczne" 1964, t. XXX, z. 3/4, s. 373, 375, ryc. 5 a.

Andrzej Kokowski

THE WARRIOR'S GRAVE OF THE PRZEWORSK CULTURE FROM OROŃSKO IN THE RADOM PROVINCE

The author of the article discusses the set of objects excavated from the crematory grave in the village Orońsko situated in the Radom province. Taking into consideration ground observation of the very damaged grave and the degree of burnt vessels and the fact of the bend of a sword one can suppose that it was the crematory grave from the older Roman period typical for the Przeworsk culture.

The most interesting element of investigated set is the ball-shaped pendant representing, most likely Ia type of A. v. Müller's classification.

The author discusses the well-known ball-shaped pendants from the area both of Przeworsk and Wielbark culture.

The analysis of the grave from Orońsko is very significant for studies on relations between the culture of Przeworsk and Wielbark.